

УДК 726.5 (477)

Завада В. Т.,

доцент кафедри

дизайну архітектурного середовища

Київського Національного університету будівництва і архітектури

zavviti@ukr.net orcid.org/0000-0003-3202-8035

ДЕРЕВ'ЯНІ КАПЛИЦІ: МІЖ ЯЗИЧНИЦТВОМ ТА ХРИСТИЯНСТВОМ

Анотація: в статті на підставі комплексного аналізу історичних джерел та матеріалів натурного обстеження виявляється особливе значення дерев'яних каплиць у розвитку традиційного вітчизняного храмовбудування.

Ключові слова: архаїчний, традиційний, сакральний, дерев'яний, храм, каплиця.

Серед різноматних аспектів історії будівельного мистецтва особливе місце посідає питання витоків та походження сакральної архітектури, до якого, крім архітектурознавців, в тій чи іншій мірі зверталися та звертаються культурологи, релігієзнавці, історики, етнографи, мистецтвознавці та представники багатьох інших наукових дисциплін. Однією з головних причин зазначеної ситуації є, на наш погляд, винятково важлива роль сакральних споруд та сакральної функції в цілому в житті будь-якого суспільства незалежно від відмінностей у розвитку його соціально-економічних відносин, особливостей політичної організації або етноконфесійної специфіки. При всій важливості фортець, палаців, магістратів, ратуш та багатьох інших історичних типів будівель вони виконували порівняно вузьке коло функцій переважно утилітарного характеру (оборонних, житлових, торговельних, виробничих тощо), помітно поступаючись культовим спорудам за рівнем своєї суспільної значимості. Престиж та соціальний статус будь-якої країни, регіону, місцевості і навіть окремого поселення чи вулиці втілювалися, передусім, в архітектурі зведених там храмів, які традиційно відігравали роль своєрідного символу і навіть індикатора відповідної суспільної групи (великого етнічного масиву або нечисельної народності, міської, сільської або сусідської общини, конфесійного або професійного осередку та інш.).

Цілком природно, що пошуки ранніх форм культового зодчества пов'язані, як правило, з дослідженням процесів сакралізації у традиційній матеріальній та духовній культурі різних народів, яка відрізняється найбільш консервативним характером і численними пережитками архаїчних ритуалів, обрядів та вірувань дохристиянського походження. У специфічних умовах України та деяких інших історично споріднених з нею країн Європи зазначений

феномен одержав назву «язичництво», окремі аспекти якого привернули увагу вчених ще в середині ХІХ-го – на початку ХХ-го ст. [1]. Не заглиблюючись у складну історіографію дослідження цього явища, досить ґрунтовно і всебічно розглянутого у сучасній релігієзнавчій літературі [2], відзначимо, що язичництво як особлива релігійна система відрізняється від християнства та інших конфесійних напрямків і течій пізнішого походження політеїстичним характером і вимагає для свого вивчення дещо інших підходів і методів. Не менш важливим в цьому відношенні є також властивий для архаїчних стадій розвитку культури синкретизм, проявляючись, передусім, у багатofункціональному характері багатьох традиційних будівель, які могли поєднувати в собі цілу низку різних функцій включаючи й сакральну.

Недооцінка деякими дослідниками згаданих факторів, як і, рештою-решт, особливостей сприйняття світу у суспільствах дохристиянської доби, знайшла своє відображення у різноманітних спробах реконструкції певного конкретного, історично сформованого та властивого для цього часу типу сакральної будівлі – язичницького храму. За відсутності скільки-небудь надійних історичних джерел (крім загальних описів Ал-Масуді, Саксона Грамматика та інших мандрівників раннього Середньовіччя чи в кращому разі незначних фрагментів фундаментів) це не могло не призвести до створення цілої низки цікавих, але досить різних версій первісного вигляду таких будівель (найчастіше на прикладі легендарного храму в Арконі) [3]. При всій повазі до авторів цих неповторних архітектурних «фентезі» та їх романтичного ставлення до найбільш ранніх сторінок світової історії, не слід забувати, що більшість з них так і не змогла визначитися з тим, чи були це дійсно якісь архаїчні форми сакральних будівель чи лише відкриті язичницькі капища під наметом.

Значно більшої популярності серед зарубіжних і вітчизняних вчених набув інший, прямо протилежний за своєю сутністю напрямок дослідження архаїчних вірувань дохристиянської доби, відштовхуючись, передусім, від універсальних особливостей внутрішньої організації і функціонування традиційної культури і, зокрема, властивого для неї синкретизму окремих форм і елементів. Об'єктами такого комплексного аналізу язичництва, започаткованого в др.пол. ХІХ ст. у працях О.Афанасьєва, Я.Головацького, М.Костомарова, О.Потебні, М.Сумцова, І.Срезневського та інших дослідників, були найбільш архаїчні ритуали, обряди, звичаї, повір'я та інші невід'ємні від народного будівництва елементи духовної культури давніх слов'ян. Ще більшого розмаху та наукової значимості подібні дослідження досягли на початку і особливо у др.пол. ХХ ст., досить всебічно та докладно розглянуті останнім часом у цілій низці фундаментальних видань та ґрунтовних монографій енциклопедичного характеру [4].

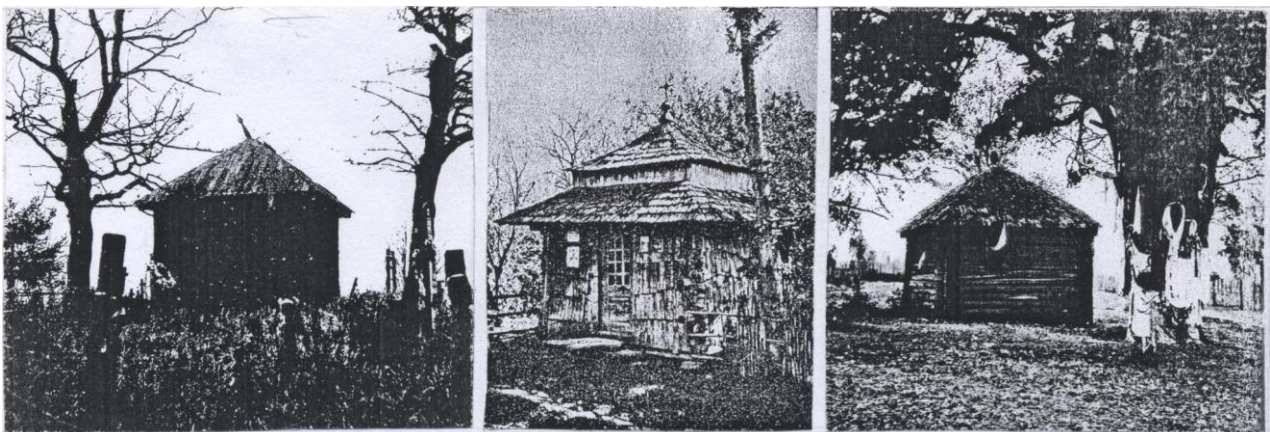
Звичайно ж, багаторічні спільні зусилля лінгвістів, етнографів, археологів, істориків архітектури і представників інших наукових дисциплін у дослідженні зазначеного феномену дозволили підійти впритул до відповіді на питання про ранні стадії розвитку вітчизняного храмобудування і, зокрема, знайти особливе місце у його формуванні найменших культових будівель – дерев'яних каплиць. Попри свої невеликі розміри і простоту архітектурно-конструктивного рішення вони відрізнялися характерним розміщенням в особливих, увічнених народною пам'яттю місцях, а також використанням різноманітних ритуальних атрибутів дохристиянського походження. Ці особливості українських дерев'яних каплиць (як і їх аналогів у сусідніх регіонах Східної Європи) привернули увагу багатьох дослідників ще на початку ХХ ст., пов'язуючи ці мініатюрні будівлі з найбільш ранніми стадіями розвитку традиційного вітчизняного храмобудування [5]. На жаль, останнім часом будь-які згадки про цей своєрідний тип культових споруд зникли не тільки зі сторінок фундаментальних досліджень історії вітчизняного зодчества, але й присвячених йому науково-популярних видань і путівників. Чи не єдиний у цьому відношенні виняток становить престижне енциклопедичне видання Я.Тараса «Українська сакральна дерев'яна архітектура: Ілюстрований словник-довідник», хоча і в ньому вся інформація про особливості українських дерев'яних каплиць обмежується лише невеличкою довідкою [6].

Як зазначалося вище, характерною ознакою багатьох дерев'яних каплиць, яка дозволяє пов'язувати цей найпростіший і найбільш масовий вид сакральних будівель з пережитками найдавніших вірувань дохристиянської доби, було їхнє розміщення в особливих, увічнених народною пам'яттю місцях (на роздоріжжі, на стародавніх сільських кладовищах, біля священних джерел або дерев тощо). Досить показовий в цьому відношенні опис трьох капличок неподалік містечка Турійськ на Волині: «В селі Вовчицьк здавна існує на кладовищі каплиця. До 1888 року вона була досить трухлява і загрожувала падінням... У селах Кути та Майдан на кладовищах існують такі ж каплиці... Ці каплиці приносять людям великі зручності, особливо під час Великодня...» [7]. Не менш цікава згадка про дерев'яну каплицю у селі Ярунь під Новоградом-Волинським на Житомирщині, «яка стоїть над цілющим джерелом. Теперішня будівля каплиці існує не більше 24 років і вигляд її далекий від первісного. До 1865 року каплиця являла собою досить хитку споруду на палях, вбитих у мулистий берег річки Молодьківки...» [8]. Такі згадки збереглися і про дерев'яну капличку, побудовану «на джерелах» у селі Смолява Волинської області та каплицю у селі Ставки на Житомирщині, яка була розташована «на шляху до Радомисля... над колодязем...» [9].

Важливо відзначити, що обидва згадані в цих історичних свідченнях звичаї розташування традиційних каплиць (в місцях давніх поховань і біля

священних джерел) і досі залишаються досить поширеними у деяких історичних регіонах України. Набагато рідкіше трапляються випадки влаштування цих мініатюрних культових споруд біля священних дерев, до того ж ускладнених використанням різноманітних атрибутів архаїчних вірувань дохристиянської доби (кольорових стрічок, рушників тощо). З погляду на це особливої наукової цінності набуває зафіксований нами у селі Вежиця на Рівненщині унікальний зразок невеличкої дерев'яної каплички біля старого, щедро прикрашеного барвистим ритуальним ганчір'ям Цар-дерева (рис.1, ліворуч). Таке органічне поєднання у зазначеному культовому комплексі суто християнських і язичницьких елементів навряд чи є випадковим, адже саме в цьому заповідному куточку українсько-білоруського пограниччя вітчизняними та зарубіжними вченими було зафіксовано найбільшу кількість реліктових рис матеріальної та духовної культури давніх слов'ян [10].

Крім своєрідного розташування досліджуваного типу культових будівель в особливих, увічнених народною пам'яттю місцях, їх характерною ознакою є виняткова однорідність об'ємно-просторового рішення, представленого тільки однією композиційною схемою у вигляді невеликого квадратного в плані зрубу, перекритого чотиристороннім наметом. Відхилення від цієї типової схеми пов'язані переважно з незначним ускладненням вхідної частини портиками, галереями, ганками, а в деяких випадках і додатковим зрубом. До цього слід додати і певні відмінності в техніці обробки окремих вузлів та деталей капличок, а інколи у конструктивному рішенні таких елементів як перекриття, стіни і фундаменти споруди. Різноманіття існуючих варіантів композиційного, конструктивного чи художньо-декоративного рішення дерев'яних каплиць обумовлені історичними відмінностями в етнокультурному і соціально-економічному розвитку окремих регіонів України, але базуються виключно на використанні однієї вищезгаданої типової схеми (рис.1).

Рис.1. Деякі зразки дерев'яних каплиць в Україні: ліворуч – у с. Грезлі Київської області; в центрі – в с.Оряві Львівської області (за М.Драганом); праворуч - в с.Вежиці на Рівненщині.

Чи не найбільш архаїчний зразок подібної споруди вдалося зафіксувати у селі Дроздинь на Рівненщині, яке знаходиться по сусідству з раніше згаданим селом Вежиця все в тій же заповідній зоні українсько-білоруського пограниччя (рис.2). Попри досить радикальну реконструкцію пам'ятки (наприкінці XIX ст. до неї було прибудовано чотирикутний в плані вівтарний зруб, а в 1914 році – каркасні сіни), її первісна частина змін майже не зазнала, що значно полегшує відтворення архітектурно-конструктивного рішення дроздинської каплиці до її перебудови. Спочатку це був невеличкий квадратний в плані зруб, перекритий чотирисхилим наметом і встановлений на невисокі, вкопані по периметру будівлі дерев'яні палі – «стендарі». Стіни зрубу були складені з найпростіших круглих вінців («кругляків»), перев'язаних на кутах «у простий угол» з випусками до 20 см. Починаючи з 14-го вінця «кругляки» поступово зменшували свою довжину, утворюючи зрізану чотирисхилу піраміду з просторовими та конструктивними розривами між паралельними вінцями кожної з чотирьох граней намету.

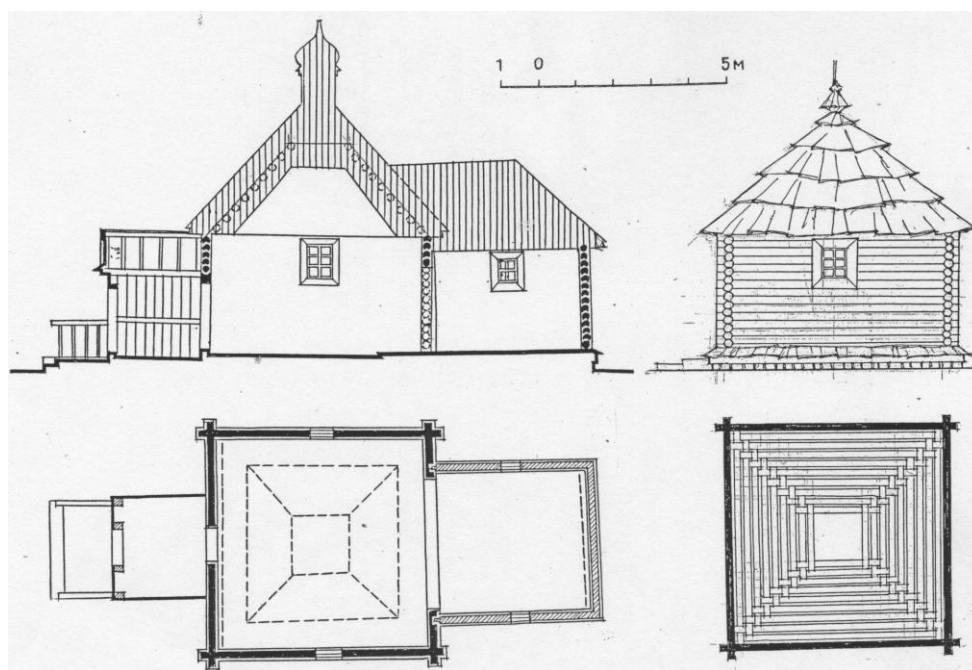

Рис.2. Каплиця у с.Дроздині на Рівненщині: ліворуч – план і розріз після перебудови кін. XIX – поч. XX ст.; праворуч – південний фасад та план перекриття до перебудови (реконструкція В.Завади).

Особливе значення описаної конструкції перекриття полягає у тому, що вона ніколи не застосовувалася у традиційному вітчизняному храмубудуванні, проте досить добре відома як центрально-вінчасте перекриття дарбазного типу і є найпростішим способом влаштування намету. Цей архаїчний конструктивний прийом походить від найдавніших будівельних культур Сходу, хоча порівняно недавно зустрічався у деяких примітивних формах житла на Кавказі, в Середній

Азії, Африці й інших регіонах [11]. В Україні ж цей реліктовий прийом відомий тільки в деяких різновидах клунь, зафіксованих в окремих заповідних куточках українсько-білоруського пограниччя С.Верговським, З.Дмоховським й іншими дослідниками [12]. Особливо слід підкреслити, що тісний зв'язок між каплицею у Дроздині та вищезгаданими господарськими будівлями простежується також у використанні в конструкції стін «кругляків», випусках вінців на кутах зрубів і деяких інших будівельних архаїзмів. Безумовно, найближчими до дроздинської каплиці за своїм архітектурно-конструктивним рішенням є чотирикутні в плані поліські клуні з центрально-вінчастим перекриттям дарбазного типу на зразок перевезеної до Київського музею народної архітектури та побуту клуні з села Кішин Житомирської області (рис.3).

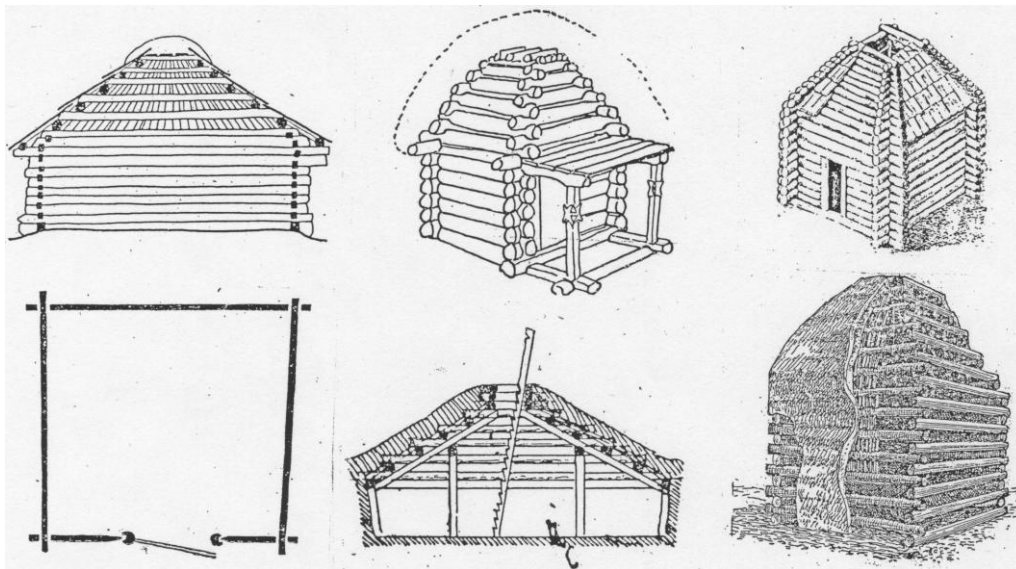

Рис.3. Деякі аналоги каплиці у Дроздині з центрально-вінчастим перекриттям дарбазного типу: ліворуч – план та розріз клуні у Кішині Житомирської області (за С. Верговським); в центрі вгорі – будівля для виробництва вина в Олтенії, Румунія (за П.Попеску); в центрі внизу - архаїчний тип напівпідземного житла у Канаді (за П.Попеску); праворуч вгорі – будинок в Мравалдзали, Грузія (за Л. Сумбадзе); праворуч внизу – колхідський дім Вітрувія (реконструкція Л.Сумбадзе).

Майже цілковитий збіг архітектурно-конструктивних ознак у цих досить різних за своїм призначенням дерев'яних будівлях на перший погляд здається випадковим, адже класичним об'єктом народної архітектури для дослідження витоків та походження традиційного вітчизняного храмубудування, як правило, виступають пам'ятки житлового будівництва. Саме з останніми багато поколінь вітчизняних та зарубіжних вчених пов'язувало пережитки архаїчних народних вірувань, що й обумовлювало наполегливі пошуки архітектурно-планувальних, об'ємно-просторових та пропорційних аналогій між житловими та сакральними

будівлями [13]. Подібний підхід не враховує специфіки народного будівництва, згідно з якою архітектура будь-якої споруди може принципово відрізнятися від своїх більш ранніх прототипів і, навпаки, сучасне використання архітектурних форм може зовсім не відповідати їх призначенню у минулому. Характерним прикладом подібної трансформації є, зокрема, і згадані вище поліські клуні, які, згідно з висновками С.Таранушенка, ще в середині ХІХ ст. використовувалися місцевими селянами як житло [14].

Особлива роль цих невеличких господарських будівель зростає ще більше з погляду на їх нерозривний зв'язок з іншими історичними типами традиційних споруд – багатокутними клунями, стебками, коморами та інш. Досить показово, що на відміну від згадуваної раніше традиційної концепції тісного генетичного зв'язку між дерев'яними храмами і народним житлом, більшість опублікованих та архівних джерел з історії вітчизняного зодчества пов'язують досліджуваний нами найпростіший тип сакральних будівель (а інколи й дерев'яні храми) саме з коморами. Зокрема, відомий вітчизняний історик др.пол. ХІХ ст. Л.Похилевич наводить спогади старожилів села Мартиновичі на Київщині про те, що десь у 1658 р. тут була зведена у зруб («w wegły») маленька церківка на зразок комори («szpichlerza») [15]. Ще більш переконливо звучить інше, архівне свідчення про те, що «...в селі Ярунь асесор Йосип Залевський, погодившись з Бродовичем, перетворив комору на каплицю... і, освятивши ту комору, Бродович відправляє службу і на ній вимагає дзвонити у великий дзвін церковний...» [16].

Чи не найбільше в наведених свідченнях вражає виняткові невимушеність та легкість, з якими комора та каплиця мінялися місцями, слугуючи одна одній своєрідним прототипом і підтверджуючи таким чином особливе значення цієї господарської будівлі у житті і світосприйнятті наших предків. Саме з коморою пов'язувалися у давні часи найважливіші обряди та ритуали дохристиянського походження, причому ця особлива сакральна функція зазначеної споруди мала універсальний характер, істотно впливаючи на розвиток культового зодчества у багатьох народів світу. Тільки цим можна пояснити те, що зернохословище як своєрідний японський еквівалент комори відіграло провідну роль у формуванні архітектури синтоїстського храму [17], а на півночі Росії найпростіші клітські каплиці називалися «амбаронками» (від російського «амбар» - комора) [18]. Особливу роль цієї будівлі у духовному та матеріальному житті наших предків у далекі дохристиянські часи відзначав також і відомий дослідник української дерев'яної архітектури П.Юрченко [19].

Глибоке історичне коріння такого тісного взаємозв'язку між дерев'яними каплицями і деякими архаїчними типами традиційних будівель України набуває тим більшого значення, що досить часто саме подібні каплички були першими культовими спорудами нового поселення. Досить цікавою в цьому відношенні є

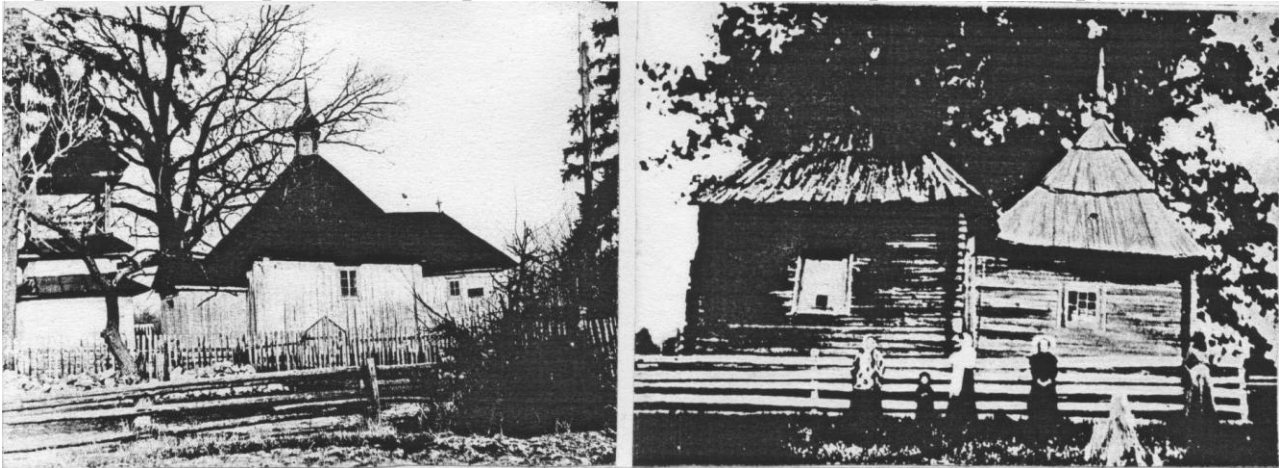
історія виникнення села Кримне на Волині: "...Коли мешканців хуторів стало більше та утворилося село, виникла необхідність влаштувати свою церкву і от приблизно у 1760-х рр. кримненські жителі власноручно спорудили з соснових кругляків маленьку каплицю..." [20]. Подібні свідчення можна знайти і в історії інших поселень України, причому особливу увагу слід звернути на порівняно ранню дату будівництва дерев'яних каплиць, що зайвий раз свідчить про досить давнє походження зазначеної традиції. У селі Запруддя (неподалік від Ковеля), наприклад, зведення такої каплиці датується 1795 р., в той час як у селі Гарунь на Волині аналогічна споруда була збудована більш ніж на століття раніше – у 1692 р. Ще раніше – у 1600-х рр. були збудовані каплички у селі Волошки на Волині і селі Вільшка на Київщині, причому про останню подію свідчить такий запис: "...На початку XVII століття місце, зайняте селом, ще не було заселеним. На ньому був пустельнимий хутір з капличкою, критою соломною..." [21].

Природно, що визначення ролі дерев'яних каплиць у багатовіковій історії вітчизняного зодчества не вичерпується встановленням їх давнього походження чи тісного взаємозв'язку з найбільш архаїчними типами традиційних будівель, вимагаючи відповіді на питання про відношення цих найпростіших сакральних споруд до дерев'яних храмів. У цій ситуації нам знов-таки зможуть допомогти старовинні документи та описи деяких історичних поселень, серед яких досить часто зустрічаються згадки про поступове розширення однозрубної каплиці у дерев'яну церкву шляхом послідовної прибудови спочатку вівтарного, а потім і західного зрубів. Чи не найбільш докладно ця досить звичайна для українського традиційного будівництва процедура описана в історії зведення Михайлівської церкви у селі Тупали Волинської області: "Старожили розповідають, що у 1795 р. прихожани купили каплицю, перевезли її у Тупали і побудували з неї у себе каплицю, а в 1834 р. теж придбали десь каплицю і прибудували її до першої з них у вигляді вівтарної частини... У 1854 р. прибудували бабінець... і каплиця послужила основою православного храму, ставши його середньою частиною..." [22]. Набагато довше – понад століття – тривав процес поступового розширення каплиці у храм Різдва Богородиці 1762 р. у селі Грива на Волині, де «спочатку була побудована каплиця, потім до неї прибудована вівтарна частина і, нарешті, у 1876 р. до неї була прибудована дзвіниця..." [23].

При всій важливості історичних описів особливе місце у дослідженні цієї давньої народної традиції посідають також іконографічні джерела, до яких доцільно віднести, зокрема, креслення та фотографію розглянутої нами раніше церкви у с.Дроздині Рівненської області (рис.3, ліворуч), зведеної шляхом послідовної прибудови вівтарного зрубу (кін. XIX ст.) та каркасної дзвінички (1914 р.). Не менш цікавий зразок зведеного на основі каплиці дводільного

храму зафіксував у 1910 році у с.Голиші на Житомирщині тодішній волинський єпархіальний архітектор і невтомний дослідник архітектурних старожитностей В.Леонтович (рис.3, праворуч). Ця будівля теж складається з двох перекритих архаїчними чотирихилими наметами зрубів чотирикутної в плані форми та становить собою найпростіше сполучення двох приставлених одна до одної наметових капличок. Особливо вражає рідкісний архаїзм використаних у цій споруді конструктивних прийомів та елементів на зразок відкритих зовні стін зрубів, влаштування на їх кутах випусків брусів і покриття обох наметових верхів архаїчними драницями. Ще більш показовими в цьому відношенні є влаштування на стику вівтарного приміщення та нави особливих стовпів для з'єднання східного та центрального зрубів, зайвий раз підтверджуючи давнє походження та традиційність зведення найпростішої дводільної дерев'яної церкви з двох окремих і, як правило, різних за своєю хронологією зрубів.

Рис.4. Характерні приклади перебудови дерев'яних каплиць у храми: ліворуч – у с.Дроздині на Рівненщині; праворуч – у с.Голишах Житомирської області (фото В.Леонтовича).

Звичайно, необхідність виявлення нами генетичних зв'язків дерев'яних каплиць з пережитками язичницьких традицій у народному будівництві України обумовила обмеження пошуків територією окремих архаїчних зон українсько-білоруського пограниччя, де зафіксовано чи не найбільшу кількість реліктових форм матеріальної та духовної культури східних слов'ян. Проте універсальний характер багатьох ознак та закономірностей розвитку традиційного будівництва (як в Україні, так і за її межами) дозволяє, на наш погляд, поширити наведені вище спостереження та висновки на все вітчизняне храмобудування в цілому, а також його аналоги в інших країнах та регіонах. Не менш важливим підсумком проведеного вище дослідження слід визнати повернення цього найпростішого і найбільш масового типу традиційних культових будівель до числа повноцінних об'єктів дослідження та охорони архітектурної спадщини України. Адже ще на початку ХХ ст. наш відомий співвітчизник В.Січинський закликав деяких своїх колег до подолання поширеного тоді в архітектурній науці і мистецтвознавстві

«елітарного» підходу до культурної спадщини, який базувався на дослідженні лише окремих, найбільш визначних на їхню думку «шедеврів» без врахування всього складного контексту розвитку культури і мистецтва [24]. З погляду на це наведене вище дослідження українських дерев'яних каплиць слід розглядати як перший крок до більш глибокого та всебічного вивчення цього та деяких інших незаслужено забутих істориками архітектури типів традиційних будівель.

Література:

1. Срезневский И.И. Святилища и обряды языческого богослужения древних славян. – Харьков, 1846; Аничков Е.В. Язычество и Древняя Русь // Записки историко-филологического факультета имп. Ун-та. – СПб, 1914.
2. Антологія християнства: хрестоматія з релігієзнавства і культурології. – К.: КМПУ ім. Б.Грінченка, 2009; Лозко Г. Українське язичництво. – К.: Укр. центр духов. культури, 1994; Лозко Г. Європейський етнорелігійний ренесанс: витоки, сутність, перспективи (на матеріалі відродження етнорелігій у європейських країнах). – К.: Такі справи, 2006.
3. Динцес Л. Дохристиянские храмы Руси в свете памятников народного искусства // Советская этнография.– 1947.– № 2.– С.57–94; Брунов Н. К вопросу об истоках русского зодчества // Вестник АН СССР. – 1944. – №6. – С. 51-53; Срезневский И. Исследование о языческом богослужении древних славян. – Спб., 1848. – С.34-44; Schuchhardt С. Arcona – Retra – Vineta. – Berlin, 1926.
4. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002.
5. Волков Ф. Старинные деревянные церкви на Волыни // Материалы по этнографии России. – Спб., 1910; Красовский М. Курс истории русской архитектуры. – Ч.1. Деревянное зодчество. – П-д., 1916.– С.127-132; Фрейман Н. Придорожная часовня – пережиток погребения на столбах // Советская этнография. – 1936.- №3; Орфинский В. Деревянное зодчество Карелии. – Л., 1972. – С.54-62.
6. Тарас Я. Українська сакральна дерев'яна архітектура: Ілюстрований словник-довідник. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. – С.192-195.
7. Теодорович Н. Волынь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях. – Почаев, 1903. – Т.5. – С.
8. ЦДІА України в м.Києві. – Ф.127. – оп.1. – Од.зб. 192.
9. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. – К., 1964. – С.177.
10. Верговський С. Давнє народне будівництво українського та біло-руського Полісся // Народна творчість та етнографія. – 1978. - №2. - С.76; Falkowski I. Notatki etnograficzne z Poleia.– Iwów, 1933.- S.6-8; Frankowski E. Krzyże kamienne I domki drewniane na cmentarzach poleskuch // Ziemia.– 1925.- № 6-8.– S.134-136.
11. Сумбадзе Л. Дарбазные перекрытия и их место в истории архитектуры. – Тбилиси, 1977.

12. Верговський С. Давнє народне будівництво українського та білоруського Полісся... - С.74-75; Таранушенко С. Клуни українського Полісся // Народна творчість та етнографія. – 1968. - № 3. – С.62-63; Dmochowski Z. Ze studiow nad poleskiem budownictwem drzewnym // Biuletyn Historii Sztuki I Kultury. – R.V. – N.2. – Warszawa, 1937.- S. 170, 172, 176-178.
13. Драган М. Українські дерев'яні церкви. – Львів, 1937. – Т.1. – С.39-43; Жолтовський П. Деякі особливості народного будівництва Українських Карпат // Народна творчість та етнографія. – 1978. - №4. – С.67-68; Красовский М. Курс истории русской архитектуры... - С.174-176.
14. Таранушенко С. Клуни українського Полісся... - С.63.
15. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. – К., 1964. – С.130.
16. ЦДІА України в м.Києві. – Ф.127. – Оп.1. – Од.зб.192.
17. Шевцова Г. Процессы сакрализации зернохранилиц (амбаров) и их роль в формировании культовой деревянной архитектуры мира (на примере Японии и Украины) // Вопросы всеобщей истории архитектуры: Сб. научных статей Рос. академии арх-ры и строит. наук. НИИ истории архитектуры и градостроительства. – Вып.5. – 2012. – С.28-41.
18. Орфинский В. Деревянное зодчество Карелии... - С.54.
19. Юрченко П. Дерев'яне зодчество України XVIII–XIX ст.– К., 1949. – С.24-25.
20. Теодорович Н. Волынь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях... – С.260.
21. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся... – С.73.
22. Теодорович Н. Волынь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях... – С.172-173.
23. Теодорович Н. Волынь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях... – С.229.
24. Січинський В. Дерев'яні дзвіниці і церкви Галицької України XVI – XIX ст. // Дзвіниці і церкви Галицької України XVI – XIX ст. – Львів, 1925. – С. 33.

Аннотация

В. Т. Завада, доцент кафедры дизайна архитектурной среды Киевского Национального университета строительства и архитектуры.

Деревянные часовни: между язычеством и христианством.

В статье на основании комплексного анализа исторических источников и материалов натурного обследования выявляется особое значение деревянных часовен в развитии традиционного отечественного храмоостроения.

Ключевые слова: архаический, традиционный, сакральный, деревянный, храм, часовня.

Summary

Zavada Viktor, the Reader of the Chair “Architectural environment design» of National University of Building and Architecture in Kyiv.

The wooden chapels: between heathenism and christianity.

The article displays the particular place of the wooden chapels in development of the traditional sacral building of Ukraine on the basic of complex study of a history sources and materials of the nature investigation.

Keywords: archaic, traditional, sacral, wooden, temple, chapel.

УДК 72.012:[727:373.5(045)

Дорохова Н. В.,

студ. 4 курс

n1996zara@ukr.net

Хлюпін О. А.,

к. арх., доц.

Національний авіаційний університет, Україна, Київ

Ahlupin@ukr.net

orcid.org/0000-0002-9847-5260

**СПОСОБИ МОДЕРНІЗАЦІЯ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИХ
РІШЕНЬ ШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Анотація: розглянуто проблему архітектурно-планувальних рішень організації дитячих дошкільних закладів, що обумовлено необхідністю модернізації.

Ключові слова: композиція, архітектурно-планувальні рішення, модернізація, дитячі дошкільні заклади.

Постановка проблеми. Не відповідність архітектурно-планувальних рішень шкіл є однією з найактуальніших проблем сьогоденної України. Невідповідність між застарілим планування та новими підходом до викладання у таких установах є одним з чинників не ефективного залучення дитини у навчання. Вирішенням такої проблеми є побудова нових та реконструкція вже існуючих закладів. Проблема спорудження нових шкільних закладів у структурі сформованих житлових мікрорайонів в умовах жорсткого обмеження площ земельних ділянок і обмежених можливостей з дотримання нормативних розривів між територією шкіл і вікнами житлових будинків виникає необхідність модернізації вже існуючих закладів. Це дає можливість надати